

АКТУАЛИЗАЦИИ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМА „ИМА НЕЩО ГНИЛО В ДАНИЯ“ – КОНТРАСТИВЕН АНАЛИЗ

Доц. д-р Павел Крейчи
Масариков университет (Чехия)

Резюме. Изследването представлява контрастивен анализ на актуализациите на фразеологизма *Има нещо гнило в Дания* / *Je něco shnilého ve státě dánském* в съвременния български и чешки език. Въз основа на обширен корпус от медийни текстове от периода 2002 – 2026 г. се демонстрира, че фразеологизмът, първоначално цитат от *Хамлет*, остава жива и продуктивна единица и в двата езика. Анализът идентифицира пет типа актуализации на предикатната част (негация, позитивна субституция, модализация, усилване, плурализация) и десет типа актуализации на адвербиалната част, която се оказва основният център на вариациите. Докато предикатната част е относително стабилна, обстоятелственото пояснение проявява значителни различия: българският език предпочита простото топонимно име (в *Дания*) и контрастивни субституции, докато чешкият запазва синтактичния модел *ve státě [X]^{ADJ}*, което води до богата продукция от географски, институционални и абстрактни субституции. Изследването подчертава и значението на метазиковите коментари, които препращат към произхода на фразеологизма и често релативизират връзката му със съвременна Дания. Резултатите потвърждават, че фразеологизмът функционира като гъвкаво средство за критика, ирония и обществен коментар, като неговите актуализации отразяват различните езикови традиции и културни контексти на българския и чешкия език.

Ключови думи: фразеологизъм; българска фразеология; чешка фразеология; актуализация; контрастивна лингвистика

Фразеологизмите представляват значима част от езиковата система и културната памет. Фразеологизмът „Има нещо гнило в Дания“ (ориг. англ. *something is rotten in the state of Denmark*) принадлежи към най-известните цитати от Шекспировия *Хамлет*. В европейските култури той се е превърнал във фразеологизъм, обозначаващ подозрение за скрита корупция, безредие или морален упадък. Неговият чешки еквивалент „*Je něco shnilého ve státě*

dánském“ има същия произход, подобна културна натовареност и основно значение. Това е изразено като „*съществуват някакви нередности, неясноти, престъпления, хаос*“ (Nicheva, 2002, p. 139), съответно „*situace není dobrá, děje se tu zřejmě něco špatného; něco zcela základního tu není v pořádku*“ (Čermák, 2009, p. 847).

Изследването се основава на обширен корпус от езиков материал от периода 2002 – 2026 г., обхващащ журналистически текстове, коментари, блогове, културни рецензии, спортни статии и социални мрежи. Материалът включва около сто български и чешки текста, съдържащи въпросния фразеологизъм предимно в неговата актуализирана форма. Целта на изследването е контрастивно да анализира по какви начини този фразеологизъм се актуализира в съвременния български и чешки език. Проучването се фокусира върху две равнища: 1. предикатната част на фразеологизма (идентификация и типологизация на вариациите на прилагателното и предикацията) и 2. адвербиалната част на фразеологизма (типологизация на субституциите на инвариантното Дания, съотв. *stát dánský*).

Фразеологизмите са устойчиви многословни единици с идиоматично значение. Българската концепция за фразеологизма (разработена преди всичко от Кети Ничева [Nicheva, 1987] и в новото хилядолетие актуализирана от Стефана Калдиева-Захариева [Kaldieva-Zaharieva, 2013]) се различава в някои аспекти от чешката. Тя например предпочита т.нар. по-тясно разбиране за фразеологията и терминологично се придържа към обозначението *фразеологизъм* за основната единица. Чешката концепция (представена преди всичко от нейния създател Франтишек Чермак) е, напротив, за по-широко разбиране на фразеологията, като самият Чермак използва за основна единица двукомпонентното обозначение *frazém a idiom* – *frazém* при акцент върху формалната страна на единицата, *idiom* при описание на семантичната страна (Čermák, 2007, p. 33).

Актуализацията на фразеологизма е процес, при който се стига до модификация на формата или значението при запазена разпознаваемост на фразеологизма. Словашката *Frazeologická terminológia* (Mlacek et al., 1995) определя актуализационната намеса като такава реализация на фразеологизма, при която умишлено или неволно се нарушава устойчивата структура на фразеологизма, редът на неговите компоненти, което може да засегне и значението на фразеологичната единица (Mlacek et al., 1995). Различните начини на актуализация се обозначават като актуализационни процедури (пак там). Най-често това са: а) разчленяване на фразеологизма – резултат от вмъкване на контекстови думи в устойчивата структура на фразеологизма, напр. *Не всичко, което блести, е злато* / *Не всичко, което блести между нас, е злато*; чеш. *Není všechno zlato, co se třpytí* / *Není všechno zlato, co se mezi námi třpytí*; б) актуализационно допълнение на фразеологизма – резултат

от свободно разгръщане на валентните или други възможности на някои компоненти, сякаш става дума за самостоятелна, нефразеологично обвързана дума, напр. *падна ми в очите / падна ми в очите още в първия ден*, чеш. *padl mi do oka / padl mi do oka hned první den*; в) прекъсване на фразеологизма – недовършване на цялата структура на фразеологизма, при което на преден план излизат собствените значения на останалите компоненти, напр. *капка по капка – вир става / капка по капка...*, чеш. *hlas volajícího na poušti / hlas volajícího*; г) актуализационни промени в устойчивата синтактична структура на фразеологизма – напр. *обърна се палачинката / обърната палачинка*, чеш. *vyložit karty na stůl / vyložené karty* (в буквален смисъл); д) актуализационна субституция на компонентите на фразеологизма – напр. *Има нещо гнило в Дания / Има нещо гнило в България*, чеш. *Je něco shnilého ve státě dánském / Je něco shnilého ve státě českém*; е) кръстосване на фразеологизми (често с хумористичен ефект) – напр. *търся под вола теле + правя от мухата слон / търся под вола слон*; чеш. *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne + Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá / Kdo jinému jámu kopá, až se ucho utrhne*; ж) деструкция на фразеологизма (често с хумористичен ефект) – напр. *търся под вола теле / търся под вола жураф*, чеш. *házet flintu do žita / házet flintu do kompostu* (вж. Mlacek et al., 1995; бълг. и чеш. примери – мои).

Мартин Олощяк и Мартина Иванова определят актуализацията като процес на индивидуална намеса в семантичния и формалния състав на фразеологизма, чийто резултат е уникално трансформираната форма на инварианта на фразеологизма (т.нар. протофразеологизъм) (Ološtiak & Ivanová, 2013, p. 193). Йозеф Млачек различава актуализация, при която не настъпва промяна в значението на фразеологизма (в такъв случай говори за индивидуален вариант на фразеологизма), и действителна актуализация, при която настъпва семантична или прагматична модификация (Mlacek, 2001, p. 138, 139). В първия случай често се прилага субституционна или транспозиционна процедура, а действителната актуализация възниква обикновено напр. чрез контекстово разширяване на структурата на фразеологизма с допълнителен/-ни лексикален/-ни компонент/-и.

Тъй като актуализираната форма на фразеологизма – независимо от конкретната ѝ подформа – по самата си логика вече не е инвариант, тя трябва да се счита за вариант. Вариант на фразеологизма, казано просто, е формална и семантична модификация на основната форма на фразеологизма със същата функция като първоначалната форма (Čermák, 2007, p. 506; срв. също „variant frázému“ у Mlacek et al., 1995). Например *наистина има нещо гнило, но то не е в Дания, а е в нашия двор* е полипропозиционен вариант на пропозиционния фразеологизъм *Има нещо гнило в Дания*, *v UNRWA je stejně jako ve státě dánském něco shnilého* е пропозиционен вариант на пропозиционния фразео-

логизъм *Je něco shnilého ve státě dánském* и т.н. Тези варианти фактически съответстват на индивидуалните варианти на Млацек. За варианти не се считат парадигматичните форми, фразеологичните синоними или фразеологичните деривати (Mlacek et al., 1995). Вариантността се отнася само до формалната страна на фразеологизма, тъй като семантиката трябва да остане запазена или може да бъде само леко модифицирана. Затова според *Frazeologická terminologie* вариантите се делят на: а) книжовни (кодифицирани) и некнижовни, б) исторически и съвременни, в) географски, г) морфологични, синтактични и лексикални (структурен критерий) (Mlacek et al., 1995).

Франтишек Чермак говори и за трансформация на фразеологизма, която той разбира като съществена промяна във функцията на неговата изходна форма (напр. *Karty jsou na stole* е пропозиционна трансформация на вербалния фразеологизъм *vyložit karty na stůl*) (Čermák, 2007, p. 506, 507). Трансформацията може да се възприеме като действителната актуализация на Млацек. Вариантите и трансформациите са текстови актуализации на фразеологизмите и актуализацията бихме могли да разбираме като родово понятие за вариантността.

I. Актуализация на предикатната част на фразеологизма. Предикатната част на фразеологизма е относително стабилна и в двата езика. Наред с устойчивия инвариант идентифицирахме пет типа актуализации. Основната (инвариантна) форма е *има нещо гнило*, съотв. *je něco/cosí shnilého*. **Примери:**

- Има нещо гнило в Дания... (заглавие) (DUMA, 21.12.11);
- Има нещо гнило в Дания (заглавие) Колко прав е бил Шекспир, когато казва в трагедията си „Хамлет“, че „има нещо гнило в Дания“ (SVOBODNO SLOVO, 08.01.26);
- *Je cosi shnilého ve státě dánském* (заглавие) *To je pak cosi shnilého ve státě dánském, když v průběhu jednoho týdne ...* (KUTNOHORSKÝ DENÍK, 08.12.20).

1. Първият тип актуализация е негацията на значението на предиката (*няма нищо гнило; není nic shnilého*). В някои случаи е налице и актуализационна промяна в устойчивата синтактична структура на фразеологизма:

- За Дания, в която май нямало „нищо гнило“ (заглавие) (FAKTI, 22.11.21);
- За Дания, в която няма нищо гнило (заглавие) (DNES.BG, 13.04.22);
- Няма нищо гнило в Дания (заглавие) (SUBEKTIV /препечатка от спис. Одисей, 2008/);
- Между Шекспир и корупцията: Има нещо гнило в България, а не в Дания (заглавие) (BNR, 01.02.16);
- *Dánsko je královstvím čtyř set ostrovů. A je tak rozmanité, jak rozmanitý pocit z první věty máte! Kodaň – jeho vznešená královna vás přivítá s otevřenou náručí. Ihned pochopíte, že není nic shnilého ve státě dánském, co by vás mělo od návštěvy odradit* (ZALEŤ SI, 02.06.20);
- Nic není shnilého ve státě dánském (заглавие) *Podle indexu vnímání korupce*

Transparency International jsou Dánsko, Nový Zéland a Singapur nejméně zkorumpované státy na světě (PRODENMARK, 08.06.11).

Подтип на негацията е частичната негация, засвидетелствана в примера *В Дания не всичко е гнило* (заглавие) (KULTURA, 08.01.21 – статия за историята на борбата с епидемиите в Дания).

2. Отрицанието на значението на предиката не трябва да се проявява само чрез употребата на негационни изрази (*не, няма, нищо, není, nic*), както видяхме в предходния абзац, но и чрез **позитивна субституция**, която представлява вторият тип актуализация. Тя се среща в един български и един чешки пример:

– *Има нещо гнило в Дания...* (заглавие) *Всъщност в Дания всичко си е наред. За разлика от Хамлетовите времена, сега тя е една от най-проспериращите европейски държави. Гнилото е в България. И вонята му се разнася из цялата страна* (DUMA, 21.12.11);

– *Fišejn: Je něco skvělého ve státě dánském. Jak v otázkách migrace vyhrává zdravý rozum nad pokrokem?* (заглавие) (REFLEX, 15.07.24).

Българският пример използва едновременно антитеза и иронична перифраза, чрез която отрицанието на първоначалното значение на фразеологизма се прехвърля върху нов обект (България). Семантично ключовият негативен елемент *нещо гнило / něco shnilého* е заменен с позитивни изрази *всичко си е наред*, съотв. *něco skvělého* („нещо прекрасно“).

3. Смисълът на третия тип актуализация е изразяване на съмнение относно валидността на значението на предиката, което е много близко до предходните форми на негация. Съмнението обикновено се изразява чрез модификация на модалността – от изявително към въпросително изречение, често допълнено с други (лексикални) модални средства (*máte pocit, že* [„имате ли усещането, че“ – перцептивна модалност]; *je možné, že* [„възможно е, да“ – епистемична модалност]):

– *Je opravdu něco shnilého ve státě dánském?* (заглавие) (IDNES, 13.08.18 – пътеписен блог);

– *Máte pocit, že je něco shnilého ve státě dánském?* (заглавие) (IDNES, 14.10.21 – коментар за следизборната ситуация);

– *Je něco shnilého ve státě dánském? Ani náhodou!* (заглавие) (OA ZLÍN, 09.12.21 – репортаж от Дания);

– *V Dánsku se mají všichni líp, bez rozdílů. Anebo je možné, že i v tom ideálním Dánsku je něco shnilého? Protože snad někdo přehlédl, že podle vlastních údajů, má Dánsko nejvíce džihádistů v Sýrii v poměru k počtu obyvatel* (ČT24, 17.02.15);

– *Je cosi shnilého ve státě dánském?* (заглавие) *V letadle do Kodaně se těším, že zjistím, jak to ti Dánové dělají, že se umisťují již řadu let jako nejméně zkorumpovaná země* (NADAČNÍ FOND PROTI KORUPCI, 13.04.15);

– *Obsah čísla 25/1992 časopisu „100+1“ (...) Je něco shnilého ve státě Brunej?* (INGEMA).

Както се вижда от посочените примери, модално изразеното съмнение обикновено впоследствие в самия текст бива или разсеяно (твърдения за Дания като най-малко корумпираната страна), или потвърдено (твърдения за високия брой джихадисти на глава от населението), или пък разсеяно чрез последваща рязко контрастна негация от типа *Ani náhodou!* („в никакъв случай!“).

4. Четвъртият тип актуализация представлява, напротив, засилване, увеличаване на интензивността, евентуално утвърждаване на истинността на значението на предиката чрез прилагане на процедурата на актуализационно допълнение на фразеологизма, т.е. чрез лексикална актуализация:

– *Красимир Кумчев: Има нещо гнило и опасно в сделката с Меркосур* (заглавие) (SINOR, 13.01.26);

– *Můžeme se ještě nějakou dobu utěšovat, že Maďarsko a Slovensko jsou na tom hůř. Je něco opravdu shnilého a zoufalého ve státě, kde téměř třetina obyvatel připouští možnost, že by se Slovensko mohlo stát součástí Ruska* (HLÍDACÍ PES, 31.07.25).

5. Петия и последен тип актуализация на предикатната част бихме могли да обозначим като плурализация. Тя беше засвидетелствана само в един чешки пример. Инвариантно изразената неувереност относно това *какво* всъщност е гнило (*нещо гнило / něco shnilého* – вж. също по-долу в примера от *ČESKÉ NOVINKY*) е заменена тук с увереност в смисъл, че „гнилото“ е повече от едно. Експликацията се съдържа в първата, неидиоматична част на заглавието:

– *Politika a banky aneb Co všechno je shnilé v republice italské?* (заглавие) (INVESTIČNÍ WEB, 03.08.16).

II. Актуализация на адвербиалната част на фразеологизма. Основното място на актуализация е адвербиалната част на фразеологизма. Наред с инварианта идентифицирахме десет типа актуализации. Основната (инвариантна) форма е в Дания, съотв. *ve státě dánském*:

– *Има нещо гнило в Дания* (заглавие) *Колко прав е бил Шекспир, когато казва в трагедията си „Хамлет“, че „има нещо гнило в Дания“. И „гнилото“ в случая е Гренландия. В трагедията на Шекспир „гнилото в Дания“ беше властта* (SVOBODNO SLOVO, 08.01.26);

– *ZÁHADA: Je cosi shnilého ve státě dánském... (заглавие) Je cosi shnilého ve státě dánském... Nic proti Dánům, to jsem si, jak jistě chápete, vypůjčil z Hamleta. A tak vám uvážuji nad následujícími příběhy některých lidí. Slyšte je, prosím* (NEVIDITELNÝ PES, 16.05.22);

– *Něco shnilého ve státě dánském* (заглавие) *Takže Telecom v zárodku zadusil nebezpečného soupeře? Takto by příběh o svém neúspěchu zjevně rádi prezentovali lidé z Contactelu. (...) A přitom vše začalo ve velkém stylu. Contactel byl založen jako*

společný podnik Českých radiokomunikací a dánského operátora TeleDanmark (dnes TDC) v lednu 1999, kdy vrcholila telekomunikační světová horečka. Všichni v branži tehdy měli velké oči a majitelé Contactelu nebyli výjimkou (RESPEKT, 06.05.02).

1. В няколко чешки примера беше засвидетелствана модификация на устойчивото *stát dánský* – в примера *Ladislav Žák: Je cosi shnilého v království dánském...* (заглавие) *Podstatnou tezí Hamleta je podle mého názoru sousloví „je cosi shnilého v království dánském“ a klíčovým slovem je slůvko „cosi“...* *Nikdo neví s určitostí, co to je vlastně shnilého* (ČESKÉ NOVINKY, 30.08.17) се е стигнало само до замяна на съществителното *stát* („държава“) с *království* („кралство“) (без изместване на значението, т.е. актуализационна процедура на субституция на компонент). В примера *V Dánsku se mají všichni líp, bez rozdílu. Anebo je možné, že i v tom ideálním Dánsku je něco shnilého? Protože snad někdo přehlédli, že podle vlastních údajů, má Dánsko nejvíc džihádistů v Sýrii v poměru k počtu obyvatel* (ČT24, 17.02.15) е *stát dánský* („датска държава“) заменен по същата актуализационна процедура с по-простата форма *Dánsko* („Дания“), което е свързано с факта, че цялата статия се отнася до Дания. За да се подчертае контрастът, към адвербиалното *v Dánsku* е добавен атрибутът (*ideálním*), допълнен от експресивното показателно местоимение (*tom*), изпълняващо иронизираща функция.

2. Българските примери, напротив, в няколко случая съдържат контрастивно обстоятелствено пояснение. Контрастът най-често е изразен експлицитно в рамките на актуализирания фразеологизъм (чрез неговото разширяване дори до полипропозиционна форма):

– *Между Шекспир и корупцията: Има нещо гнило в България, а не в Дания* (заглавие) (BNR, 01.02.16);

– *Толкова истеричен надпис обаче върху Софийския университет, и то по адрес на професор, на чиито лекции аудиториите се препълват вече от десетилетия, говори недвусмислено, че наистина има нещо гнило, но то не е в Дания, а е в нашия двор* (DUMA, 17.03.11);

– *Не може при 130 долара на барел цената на бензина да е 2,60 – 2,70 лева, а днес – при 84 долара на барел, стойността да е 3,60 лева. Има нещо гнило! И то не е в Дания, а в българския парламент* (DPS, 13.07.22);

или имплицитно (контекстуално), съотв. метонимично:

– *Има нещо гнило, но не е в Дания. Саутгейтцината довършва Шекспировците по Хамлетовски* (заглавие) (TELEGRAF, 20.06.24 – критичен коментар след мача от ЕП по футбол Англия – Дания 1:1);

или се намира в части на фрагментирания фразеологизъм:

– *Има нещо гнило в Дания...* (заглавие) *Всъщност в Дания всичко си е наред. За разлика от Хамлетовите времена, сега тя е една от най-проспериращите европейски държави. Гнилото е в България. И вонята му се разнася из цялата страна* (DUMA, 21.12.11).

3. Актуализацията на обстоятелственото пояснение в два чешки примера има за цел сравнение – инвариантното *stát dánský* остава във фразеологизма, но в единия случай с него е директно сравняван контекстово добавеният актуализационен елемент (UNRWA):

– *Izrael by měl dělat mnohem více, aby se snížilo utrpení obyčejných Palestinců, kteří na konflikt doplácují. OSN by na druhou stranu měla přestat jednat jako jediný spravedlivý a musí si přiznat, že v UNRWA je stejně jako ve státě dánském něco shnilého. Pokud to neudělá, bude mít i ona podíl na strašné situaci v Gaze* (NOVINKY, 30.10.24);

а във втория случай актуализационният елемент е изразът *nejen* („не само“), като сравняваният елемент е имплицитно присъстващ:

– *Něco shnilého nejen ve státě dánském!* (заглавие) (MUZIKÁL EXPRES, 01.11.21 – аудиорецензия на мюзикъла *Něco shnilého!*).

4. Много често в наблюдаваните актуализации на адвербиалната част се срещаха национални или локални субституции, чрез които възникват най-различни географски варианти. При националните това са преди всичко названия на държави и други територии: България (*България, държава България*, метафоричният израз *наш двор*), Турция, Уелс, САЩ (*Щатите*), Чехия (*stát český, tento stát*), Словакия и Чехия (*stát slovenský i český*), Словакия, изразена перифрастично като *stát, kde téměř třetina obyvatel připouští možnost, že by se Slovensko mohlo stát součástí Ruska*, Великобритания (*stát britský*), Англия (*království anglické*), Италия (*republika italská*), Бруней (*stát Brunej*).

5. Локалните субституции не са многобройни, но създават по-екзотично въздействие, тъй като намесата във фразеологичното значение е ограничена от обхвата на включената локалност. В българските примери се срещат широко познатите на българите ойконими *Русе, Белене, Баня*, докато в чешкия материал е засвидетелстван точно обратният случай – наименование на напълно маргинално село *Krhová* (в иронизиращ вариант като *stát „krhovský“*).

На пръв поглед при двата предходни типа субституции е видима разликата в структурата на топонимното обстоятелствено пояснение за място. Актуализационните решения в двата сравнявани езика обаче са само доказателство за силната формална (моделова) устойчивост и стабилност на съответната езикова форма, тъй като в българската традиция фразеологизмът съдържа само самото топонимно име (*Дания*) и на това съответстват и засвидетелстваните субституции, докато чешките примери по своята структура напълно съответстват на утвърденото *stát dánský*, и то дори в случая с локалния субституент *Krhová* (*Je cosi shnilého ve státě „krhovském“* (заглавие) – VALAŠSKÝ DENÍK, 07.05.15). Умишлената абсурдност на тази актуализация е сигнализирана чрез кавички и така усилва ироничния обхват и персвазивния ефект на цялото заглавие.

Българското единство „се нарушава“ единствено от формата *държава България*, засвидетелствана два пъти в контекст: *Германски наблюдател: „Има нещо гнило в държавата България“* (заглавие) *„Има нещо гнило в България“*, коментира Мартин Котее от германската фондация „Науман“. Според него вече витае призракът на мнозинство, включващо ГЕРБ и ДПС – партията, смятана за епицентър на корумпираните структури. (перекс) *Има нещо гнило в държавата България* и мнозина смятат, че това се дължи на конституцията: в страната няма възможност за конструктивен вот на недоверие. Който в тази държава иска да свали правителството, се нуждае единствено от мнозинство в парламента, посочва в анализ на предизборната ситуация в България Мартин Котее ... (DEUTSCHE WEL-LE, 07.06.24). Смятаме, че в този случай става дума за влияние на немската форма на фразеологизма (*Etwas ist faul im Staate Dänemark*), която вероятно се е пренесла и в неговата топонимна актуализация (**Staat Bulgarien*), а впоследствие и в българския превод.

6. Топонимният компонент беше в няколко случая заменен с друг тип собствено име. Така фразеологизмът насочва към проблеми, свързани с конкретна институция. Направи ни впечатление, че цели три субституента обозначават прочутия софийски футболен клуб ЦСКА (експлицитното ЦСКА и метонимичните „Армията“ и „Борисовата градина“, отнасящи се до седалището на клуба). Други институционални субституенти са БНР, български парламент, а в чешкия пример – UNRWA.

7. Специфични актуализации представляват абстрактни или метафорични обстоятелствени пояснения, които вече не съдържат никакъв онимичен или от него произведен компонент (*животът ми, човешките мозъци, тази пандемия, тази схема, сделка с Меркосур, обява, български превод, stát ICT, náš svět počť i propočť*). Става дума за разнородна група субституенти (често допълнително разширени), които отнасят целия фразеологизъм към конкретни явления (живот, влиятелни политици, болест, информационни технологии и др.), като известна компактност тук показва групата на отглаголните съществителни, означаващи проблематизиран резултат от някаква дейност (*сделка, обява, превод*).

8. Синтактично извън оригиналната и актуализираната структура стои дясната част в примера *Рамадан Аталай: Има нещо гнило с горивата. Временната комисия за „Лукойл“ трябва да открие има ли спекула* (заглавие) (DPS, 13.07.22). *Сгоривата* тук е синтактично допълнение, а инструменталната връзка, в сравнение с практически изключително употребяваното обстоятелствено пояснение за място, е рядко срещано изключение и интересна не само лексикална, но и синтактична актуализация. Семантично бихме възприели тази актуализация като резултат от депроприализация и деадвербиализация на дясната страна на първоначалния фразеологизъм.

9. Последният случай е т.нар. културна субституция, която се състои в употребата на разглеждания фразеологизъм с актуализирана или дори изпусната адвербиална част в културен контекст при назоваване на литературно произведение (*Бландингс, Ел Ей*)¹, изложба (*Рай*)², театрална постановка (*Dancefloor*)³, съотв. мюзикъла *Něco shnilého!* (отсъствие на адвербиална част)⁴.

10. Самостоятелна категория представлява примерът за употреба на фразеологизъм с елизия, при който адвербиалната част е заменена с показателно местоимение *там*, като адвербиалният контекст от статията не е ясен: *Винету, уби Шекспир: „Има нещо гнило там, както е казал Данте Алигиери“*, съобщил Бойко Борисов (заглавие) *„Има нещо гнило там, както е казал Данте Алигиери“*, мъдро заяви одеде плиткодънният престъпнопитек Борисов. Литератури му пепел. *Винету уби Шекспир* (BANKER, 29.10.21). Цитираната употреба на фразеологизма от Б. Борисов продължава така: *Цитираме шефа на ГЕРБ: „Има нещо гнило в тази пандемия, ама не го казал Данте Алигиери, а Стойчо Кацаров“*, заяви по време на днешния си брифинг гордо Бойко Борисов. В продължението на цитата вече е използван конкретен субституент, който спада към абстрактните или метафоричните обстоятелствени пояснения.

Специфичен елемент, който често се среща в материала, е метаезиковият подход към разглеждания фразеологизъм. Авторите го използват за описание на произхода и/или значението на фразеологизма, като част от това описание често е негация на валидността на фразеологизма във връзка със съвременна Дания:

– *„Има нещо гнило там, както е казал Данте Алигиери“*, мъдро заяви одеде плиткодънният престъпнопитек Борисов. Литератури му пепел. *Винету уби Шекспир*. Цитираме шефа на ГЕРБ: *„Има нещо гнило в тази пандемия, ама не го казал Данте Алигиери, а Стойчо Кацаров“*, заяви по време на днешния си брифинг гордо Бойко Борисов. За да образуваме Бойко Методиев Борисов допълнително, ще му кажем, че това са думи на принц Хамлет от едноименната трагедия на Шекспир. Принц Хамлет казва: *„Има нещо гнило в Дания!“* (BANKER, 29.10.21);

– За Дания, в която май нямало „нищо гнило“ (заглавие) В своя шедьовър „Хамлет“ великият Шекспир казва: *„Има нещо гнило в Дания...“*. Крилата фраза, която от 17. век насам цитираме често, за да кажем, че нещо не е наред. Когато има нередности, престъпления, корупция, хаос... Също както у нас през тези последните 12 години, нали?! (ФАКТИ, 22.11.21);

– За Дания, в която няма нищо гнило (заглавие) Общозвестна е фразата в Шекспировия „Хамлет“, че „има нещо гнило в Дания“. Използваме я често, когато визираме нещо нередно, но основно за нашата родна действителност. Всъщност днес в Дания, която по население е колкото България, няма нищо

гнило. Напротив, една от най-богатите, подредени и развити страни в Европа... (...) За седмица наистина не видях „нищо гнило“, а само примери как една малка като България страна се е превърнала с всеобщите усилия на всички в чудесно място за живот (DNES.BG, 13.04.22);

– Има нещо гнило в Дания... (заглавие) Всъщност в Дания всичко си е наред. За разлика от Хамлетовите времена, сега тя е една от най-проспериращите европейски държави. Гнилото е в България. И вонята му се разнася из цялата страна (DUMA, 21.12.11);

– Има нещо гнило, но не е в Дания. Саутгейтцината довършива Шекспировците по Хамлетовски (заглавие) О, има нещо гнило в Дания! Така възкликва Марцел в диалога си с Хорацио в четвърта сцена от най-великата трагедия на Шекспир – „Хамлет“ (TELEGRAF, 20.06.24 – критичен коментар след мача от ЕП по футбол Англия – Дания 1:1);

– Има нещо гнило в Дания (заглавие) Колко прав е бил Шекспир, когато казва в трагедията си „Хамлет“, че „има нещо гнило в Дания“. И „гнилото“ в случая е Гренландия. В трагедията на Шекспир „гнилото в Дания“ беше властта. Сега към гнилата европейска власт се прибави и Гренландия. „Има нещо гнило“ в човешките мозъци, които си мислят, че светът е погача хляб, от която могат да чупят парчета – които и както им се харесва (SVOBODNO SLOVO, 08.01.26);

– Между Шекспир и корупцията: Има нещо гнило в България, а не в Дания (заглавие) Дания е сред отличниците в борбата с корупцията, докато България за пореден път е сред изоставащите страни членки на ЕС с устойчива позиция на дъното (BNR, 01.02.16);

– Асен Сиравков: Има нещо гнило в българския превод (заглавие) Парафраза на Марцел, казано за Дания още в самото начало на великата трагедия? Да, парафраза, но и тъжна констатация, що се отнася до българските преводи на едно от най-превежданите произведения на Шекспир (FAKEL, 16.01.24 – литературоведски анализ на Хамлет);

– Je něco shnilého ve státě dánském. Toto rčení lidé obvykle používají, když přestávají věřit, že se mohou domoci práva a že spravedlnost bude nalezena. Je to jeden ze slavných citátů z tragédie Hamlet Williama Shakespeara. Když lidé přestávají věřit, že se mohou domoci práva a že spravedlnost bude nalezena, mluví o Dánsku a shnilotině v politice. Což si současní Dánové nezaslouží (ČESKÝ ROZHLAS DVOJKA, 30.12.14 – анонс за предаване, посветено на този фразеологизъм);

– ZÁHADA: Je cosi shnilého ve státě dánském... Nic proti Dánům, to jsem si, jak jistě chápete, vypůjčil z Hamleta. A tak vám uvažuji nad následujícími příběhy některých lidí. Slyšte je, prosím (NEVIDITELNÝ PES, 16.05.22);

– Ladislav Žák: Je cosi shnilého v království dánském... (заглавие) Podstatnou tezí Hamleta je podle mého názoru sousloví „je cosi shnilého v království dán-

ském“ a klíčovým slovem je slůvko „cosi“ ... Nikdo neví s určitostí, co to je vlastně shnilého. Celý Hamlet stojí na domněnce, že došlo k bratrovraždě, zdrojem informace o ní je jakási vidina nebo vidění či snad halucinace. Možná to byl jen sen (ČESKÉ NOVINKY, 30.08.17).

Метаезиковите коментари се срещат предимно при единици, в които *Дания* е запазена в адвербиалната част на фразеологизма; засвидетелстваните изключения са две (BANKER и FAKEL), но и там *Дания* присъства поне в метаезиковия коментар. От примерите е видно, че в метаезиковите коментари много често се появяват имената на ключови фигури (писателя Шекспир, протагониста на пиесата Хамлет и Марсел, т.е. персонажа, който произнася въпросната реплика в пиесата).

Изводи

Контрастивният анализ на българските и чешките актуализации на фразеологизма *Има нещо гнило в Дания / Je něco shnilého ve státě dánském* показва, че този Шекспиров цитат остава и в двата езика жив, продуктивен и културно дълбоко вкоренен израз. Въпреки че инвариантната форма на фразеологизма е стабилна и в двата езика, съвременната му употреба се характеризира с изразена вариабилност, която отразява различни езикови традиции, медийна среда и културни контексти.

Предикатната част на фразеологизма е относително устойчива и в двата езика, но анализът показва пет типа актуализации – негация, позитивна субституция, модализация (съмнение), усиление и плурализация. Тези намеси се срещат и в двата езика, но разпределението им не е равномерно: българският език по-често работи с контраст и иронична преработка (напр. „Гнилото е в България“). Чешкият език по-често използва модалност и оценъчни разширения (напр. „je něco opravdu shnilého a zoufalého“). Предикатната част така функционира като пространство за фини семантични измествания, които обаче никога не нарушават идиоматичната разпознаваемост на фразеологизма.

Най-големите различия между езиците се проявиха именно в адвербиалната част, която се оказа основният център на актуализациите. Докато предикатът е относително стабилен, обстоятелственото пояснение е мястото на интензивна инвенция. Българският език предпочита простото топонимно име (*Дания*), поради което субституциите са формално прости, но семантично често контрастивни – напр. „Има нещо гнило в България, а не в Дания“. Чешкият език изхожда от устойчивия модел *ve státě dánském*, което води до богата продукция на формално комплексни субституции – напр. „ve státě britském“, „ve státě českém“, „v republice italské“, „ve státě ,krhovském““. Разликата е не само лексикална, но и системна: българският език запазва простото топонимно име, чешкият – синтактичният модел.

Що се отнася до типология на субституциите, и в двата езика се срещат географски субституции (напр. *България, Уелс, stát český, republika italská, stát Brunej, Русе, Банкя, Krhová*), институционални субституции (напр. *БНР, български парламент, UNRWA*), абстрактни и метафорични обстоятелствени пояснения (напр. *тази пандемия, stát ICT*) и културни субституции (напр. названия на книги, изложби, постановки). Това разнообразие показва, че фразеологизмът функционира като универсална рамка за критика, ирония и културни алюзии.

И в двата езика като специфичен феномен често се появяват метаезикови пасажи, които припомнят произхода на фразеологизма, неговото значение или неговото „несправедливо“ отнасяне към днешна Дания. Тези коментари потвърждават, че фразеологизмът се възприема като културен цитат, а не просто като обикновена фразеологична единица.

От проведения анализ произтичат няколко съществени наблюдения: 1. Фразеологизмът е високо продуктивен и културно жив и в двата езика. 2. Предикатната част е стабилна, адвербиалната част е основното пространство на актуализациите. 3. Българският език предпочита контраст и прости топонимни субституции, чешкият – устойчиви синтактични структури и по-широк спектър от субституции. 4. Актуализациите често служат като средство за ирония, критика или обществен коментар. 5. Метаезиковите коментари потвърждават, че фразеологизмът се възприема като литературен цитат с висока културна престижност. В обобщение може да се каже, че фразеологизмът „*има нещо гнило в Дания*“ се е превърнал в съвременния български и чешки език във флексибилен инструмент за назоваване на обществени проблеми, тяхната релативизация или иронизиране. Неговите актуализации разкриват не само езиковите механизми, но и културните нагласи на техните автори.

БЕЛЕЖКИ

1. П. Г. УДХАУС: *Има нещо гнило в Бландингс* (превод Деян Кючуков, 1997), ориг. Pelham Grenville Wodehouse: *Heavy Weather* (1933); С. Уудс: *Нещо гнило в Ел Ей* (превод Иван Златарски, 2001), ориг. Stuart Woods: *Swimming to Catalina* (1998).
2. Изложбата „Има нещо гнило в Рая“ на Искра Благоева се занимава с една колкото болезнено актуална, толкова и вечна тема – темата за насилието. Художничката продължава да изпитва представите за жената, да разиграва алтернативи и да провокира всеобщите, установени разбирания за „женското“, като в случая се занимава с малко популярни и неблагоприятен образ на жената убийца (+359 Gallery, 2019).
3. Něco shnilého on the Dancefloor PREMIÉRA (заглавие) Už na konci května se odehrála premiéra autorské inscenace Něco shnilého on

the Dancefloor inspirované Hamletem od Williama Shakespeara (Rádi, 23.07.25).

4. Něco shnilého nejen ve státě dánském! (заглавие – аудиорецензия на мюзикъла Něco shnilého!) (Muzikál Expres, 01.11.21).

Източници

- +359 GALLERY, 2019. <https://plus359gallery.com/2019/05/09/има-нещо-гнило-в-пая/>
- BANKER, 29.10.2021. <https://banker.bg/2021/10/29/vinetu-ubi-shekspir-ima-neshto-gnilo-tam-kakto-e-kazal-dante-aligieri-suobshti-boiko-borisov/>
- BNR, 01.02.2016. <https://old-news.bnr.bg/hristobotev/post/100653571/mejdu-shekspir-i-korupciata-ima-neshto-gnilo-v-balgaria-a-ne-v-dania>
- ČESKÉ NOVINKY, 30.08.2017. <https://www.ceske-novinky.cz/2017/08/30/ladislav-zak-je-cosi-shnileho-v-kralovstvi-danskem/>
- ČESKÝ ROZHLAS DVOJKA, 30.12.2014. <https://dvojka.rozhlas.cz/je-neco-shnileho-ve-state-danskem-7602751>
- ČT24, 17.02.2015. <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/nazory/co-si-mysli-iz-raelsky-premier-netanjahu-137081>
- DEUTSCHE WELLE, 07.06.2024. <https://www.dw.com/bg/germanski-nablu-datel-ima-neso-gnilo-v-drzavata-blgaria/a-69299557>
- DNES.BG, 13.04.2022. <https://www.dnesbg.com/obshtestvo/za-daniya-v-koyato-nyama-nishto-gnilo.html>
- DPS, 13.07.2022. <https://www.dps.bg/aktualno/narodno-sabranie/pamadan-atалай-има-нещо-гнило-с-горивата-временната-комисия-за-лукойл-трябва-да-открие-има-ли-спекула.html>
- DUMA, 17.03.2011. <https://duma.bg/bg-bg.facebook.com/fb.com/kst.tugab.bg/ima-neshto-gnilo-v-nashiya-dvor-n12248>
- DUMA, 21.12.2011. <https://duma.bg/bg-bg.facebook.com/fb.com/ima-neshto-gnilo-v-daniya-n24553>
- FAKEL, 16.01.2024. <https://fakel.bg/асен-сираков-има-нещо-гнило-в-българск/>
- ФАКТИ, 22.11.2021. <https://fakti.bg/mnenia/631525-za-dania-v-koato-mai-na-malo-nishto-gnilo>
- HLÍDACÍ PES, 31.07.2025. https://hlidacipes.org/jan-urban-svetem-jde-vl-na-fasizujiciho-populismu-nejsme-na-ni-pripraveni/?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=hpfeed.sznhp.box
- IDNES, 13.08.2018. <https://blog.idnes.cz/evastepankova/je-opravdu-neco-shnileho-ve-state-danskem.Bg18080912>
- DNES, 14.10.2021. <https://blog.idnes.cz/cejpkova/mate-pocit-ze-je-neco-shnileho-ve-state-danskem.Bg21100783>

- INGEMA (без дата). <https://www.ingema.net/in2001/res-cis.php?casop=100%2B1&rok=1992&cislo=25>
- INVESTIČNÍ WEB, 03.08.2016. <https://www.investicniweb.cz/ekonomika/114763-politika-a-banky-aneb-co-vsechno-je-shnile-v-republice-italske>
- KULTURA, 08.01.2021. <https://kultura.bg/web/в-дания-не-всичко-е-гнило/>
- KUTNOHORSKÝ DENÍK, 08.12.2020. https://kutnohorsky.denik.cz/nazory_region/komentar-je-cosi-shnileho-ve-state-danskem-20201208.html
- MUZIKÁL EXPRES, 01.11.2021. <https://muzikalexpres.cz/aktuality/neco-shnileho-nejen-ve-state-danskem/>
- NADAČNÍ FOND PROTI KORUPCI, 13.04.2015. <https://www.nfpk.cz/aktuality/o---je-cosi-shnileho-ve-state-danskem>
- NEVIDITELNÝ PES, 16.05.2022. https://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost/zahada-je-cosi-shnileho-ve-state-danskem.A220515_194238_p_spolecnost_nef
- NOVINKY, 30.10.2024. https://www.novinky.cz/clanek/komentare-komentar-zakaz-unrwa-palestince-poskodi-podekovat-mohou-osn-alex-s-vamberk-40494989#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=novinky.web.nexttoart
- OA ZLÍN, 09.12.2021. <https://www.oazlin.cz/26465n-obchodni-akademie-tomase-bati-a-vyssi-odborna-skola-ekonomicka-zlin-2021-dansko>
- PRODENMARK, 08.06.2011. <https://www.prodenmark.com/cz/obchodni-zpravy/article/nic-neni-shnileho-ve-state-danskem/87/>
- RÁDI, 23.07.2025. <https://radiradi.cz/akce/neco-shnileho-on-the-dancefloor-premiera/>
- REFLEX, 15.07.2024. <https://www.reflex.cz/clanek/komentare/125687/fistejn-je-neco-skveleho-ve-state-danskem-jak-v-otazkach-migrace-vyhrava-zdravy-rozum-nad-pokrokem.html>
- RESPEKT, 06.05.2002. https://www.respekt.cz/tydenik/2002/19/neco-shnileho-ve-state-danskem?srsId=AfmBOopmCGC-bmp5k-C_Cp-xUrGe_uywDTouiYS9AEiIXqX9I5C1TNg7Q
- SINOR, 13.01.2026. <https://sinor.bg/76097-krasimir-kumchev-ima-nesto-gnilo-i-opasno-v-sdelkata-s-merkosur>
- SUBEKTIV (без дата – препечатка от спис. Одисей, 2008). <https://subektiv.com/няма-нищо-гнило-в-дания/>
- SVOBODNO SLOVO, 08.01.2026. <https://svobodnoslovo.eu/komentar/ima-neshto-gnilo-v-daniya-2/181966>
- TELEGRAF, 20.06.2024. <https://telegraph.bg/sport/futbol-svqt/ima-neshto-gnilo-no-ne-e-v-daniia.-sautgejtshtinata-dovyrshva-shekspirovcite-po-hamletovski-418667>

- VALAŠSKÝ DENÍK, 07.05.2015. https://valassky.denik.cz/nazory_region/je-cosi-shnileho-ve-state-krhovskem-20150507.html
- WODEHOUSE, P. G. *Heavy Weather* (1933). <https://chitanka.info/text/10019-ima-neshto-gnilo-v-blandings>
- WOODS, S. *Swimming to Catalina* (1998). <https://chitanka.info/text/37298-neshto-gnilo-v-el-ej>
- ZALETŮ SI, 02.06.2020. <https://zaletsi.cz/destinace/dansko/>

ЛИТЕРАТУРА

- Калдиева-Захаријева, С. (2013). *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Ничева, К. (1987). *Българска фразеология*. Наука и изкуство.
- Ничева, М. (2002). *Фразеологичен речник на българския език*. Издателска къща „Хермес“.

REFERENCES

- Čermák, F. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and General Phraseology*. Karolinum.
- Čermák, F. (Ed.). (2009). *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. LEDA.
- Kaldieva-Zaharieva, S. (2013). *Balgarska leksikologia i frazeologia. Tom 2: Balgarska frazeologia*. Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.
- Mlacek, J. (2001). *Tvary a tváře frazém v slovenčine*. STIMUL.
- Mlacek, J. et al. (1995). *Frazeologická terminológia*. https://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia/
- Nicheva, K. (1987). *Balgarska frazeologia*. Nauka i izkustvo.
- Nicheva, M. (2002). *Frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. Izdatelska kashta „Hermes“.
- Ološtiak, M. & Ivanová, M. (2013). *Kapitoly z lexikológie*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

UPDATING THE PHRASEME „SOMETHING IS ROTTEN IN THE STATE OF DENMARK“: A CONTRASTIVE ANALYSIS

Abstract. This study examines a contrastive analysis of the updates of the phraseological unit *Има нещо гнило в Дания* / *Je něco shnilého ve státě dánském* in contemporary Bulgarian and Czech. Based on an extensive corpus of media texts from 2002 – 2026, it demonstrates that the expression – originally a quotation from *Hamlet* – remains a vivid and productive unit in both languages. The analysis identifies five types of updates in the predicate part (negation, positive substitution, modalisation, intensification, pluralisation) and ten types of updates in the adverbial part, which emerges as the main centre of variation. While the predicate part is relatively stable in both languages, the adverbial component shows significant differences: Bulgarian prefers the simple toponym (в *Дания*) and contrastive substitutions, whereas Czech preserves the syntactic model *ve státě [X]^{ADJ}*, resulting in a rich array of geographical, institutional, and abstract substitutions. The study also highlights the importance of metalinguistic commentary, which refers to the origin of the phraseological unit and often relativises its relation to contemporary Denmark. The findings confirm that the expression functions as a flexible tool for criticism, irony, and social commentary, with its updates reflecting the differing linguistic traditions and cultural contexts of Bulgarian and Czech.

Keywords: phraseological unit; Bulgarian phraseology; Czech phraseology; updating; contrastive linguistics

✉ **Dr. Pavel Krejčí, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-9810-5366

WoS Researcher ID: MTG-6043-2025

Department of Slavonic Studies, Faculty of Arts,

Masaryk University, Brno, Czechia

E-mail: pkrejci@phil.muni.cz